

ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการใช้สิทธิทางศาลและเขตอำนาจศาลในการพิจารณาคดี ศึกษาเฉพาะกรณีคดีการเลือกตั้งท้องถิ่นในศาลอุทธรณ์

ฉัตรตุพล รัตน์แสง*

รองศาสตราจารย์ ดร.วีระ โลจายะ**

บทคัดย่อ

การเลือกตั้งท้องถิ่นหรือการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นเป็นกระบวนการทางการเมืองที่สำคัญต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ตามหลักการกระจายอำนาจปกครอง โดยประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งจะทำหน้าที่ในการคัดเลือกบุคคลหรือคณะบุคคลให้เข้ามาดูแลกิจการและบริหารงานภายในท้องถิ่นแทนตน ผ่านการเลือกตั้งซึ่งจะต้องเป็นไปโดยสุจริตและเที่ยงธรรม หลักการเลือกตั้งที่สุจริตและเที่ยงธรรมหรือหลักการเลือกตั้งที่ยุติธรรม จึงเป็นหลักการสำคัญที่รัฐจะต้องจัดให้การเลือกตั้งนั้นดำเนินไปตามบทบัญญัติของกฎหมาย รวมทั้งเปิดโอกาสให้ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งได้มีการคัดค้านการเลือกตั้ง หากเห็นว่าการเลือกตั้งนั้นมิได้เป็นไปโดยสุจริตและเที่ยงธรรม ดังนั้น กระบวนการทางกฎหมายหรือมาตรการต่างๆ ในการตรวจสอบการเลือกตั้ง จึงนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง แต่ในขณะเดียวกันสิทธิและเสรีภาพของประชาชนย่อมได้รับการคุ้มครอง

จากการศึกษากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการตรวจสอบการเลือกตั้งท้องถิ่นที่ผ่านมาพบว่า องค์กรที่มีอำนาจในการควบคุมและตรวจสอบการเลือกตั้ง ได้แก่ คณะกรรมการการเลือกตั้ง ซึ่งเป็นองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ และศาลอุทธรณ์ซึ่งเป็นองค์กรตุลาการในระบบศาลยุติธรรม ทั้งนี้ โดยใช้เวลาประกาศผลการเลือกตั้งเป็นเกณฑ์ในการแบ่งอำนาจของแต่ละองค์กร แม้ว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 จะกำหนดศาลอุทธรณ์มีบทบาทในการตรวจสอบการเลือกตั้งด้วย แต่ก็เพียงเฉพาะกรณีหลังประกาศผลการเลือกตั้งแล้วเท่านั้น เมื่อพิจารณาตามบทบัญญัติของกฎหมาย จะเห็นว่า กฎหมายหาได้เปิดช่องให้ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งหรือผู้สมัครรับเลือกตั้งสามารถใช้สิทธิทางศาลหรือยื่นคำร้องต่อศาลได้โดยตรงดังเช่นการใช้อำนาจของคณะกรรมการการเลือกตั้ง นอกจากนี้ การกำหนดให้คณะกรรมการการเลือกตั้งมีอำนาจในการวินิจฉัยชี้ขาดเกี่ยวกับการเลือกตั้งในบางกรณี โดยเฉพาะการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งโดยไม่สามารถถูกตรวจสอบได้ เป็นเรื่องที่ขัดต่อหลักประกันในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนภายใต้หลักนิติรัฐ โดยเฉพาะหลักการใช้สิทธิทางศาลและหลักการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ เพื่อตรวจสอบความชอบด้วยกฎหมายของการกระทำดังกล่าว

* นักศึกษาหลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

** ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

เมื่อพิจารณาในด้านกระบวนการพิจารณาคดีของศาล ยังพบว่า การกำหนดเขตอำนาจศาล โดยให้ศาลอุทธรณ์และศาลอุทธรณ์ภาคเป็นศาลที่มีเขตอำนาจในการพิจารณาและวินิจฉัยชี้ขาด คดีการเลือกตั้งท้องถิ่น ส่งผลให้เกิดปัญหาในทางปฏิบัติเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายและการบริหารจัดการคดีของศาล เนื่องจาก คดีการเลือกตั้งท้องถิ่นเป็นคดีที่มีนิติวิธีในทางกฎหมาย แตกต่างไปจากคดีแพ่งและคดีอาญาทั่วไป อีกทั้งยังไม่เป็นไปตามหลักทฤษฎีการแบ่งแยกระบบศาล ที่ประสงค์จะให้การพิจารณาพิพากษาคดีของศาลเป็นไปตามความรู้ ความเชี่ยวชาญของผู้พิพากษาหรือศาลในแต่ละระบบ จากกรณีดังกล่าว จึงจำเป็นที่จะต้องทำการศึกษาและวิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาในทางกฎหมาย ภายใต้กรอบแนวคิด ทฤษฎี ในทางกฎหมายมหาชน รวมทั้งหลักกฎหมายของต่างประเทศ เพื่อหามาตรการที่เหมาะสมในการนำมาปรับปรุงแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวกับการใช้สิทธิทางศาลและเขตอำนาจศาลในการพิจารณาคดีการเลือกตั้งท้องถิ่นของประเทศไทย ให้มีประสิทธิภาพต่อไป

1. บทนำ

จากกรณีที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 219 วรรคสาม กำหนดให้ศาลอุทธรณ์ รวมถึงศาลอุทธรณ์ภาค มีอำนาจพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น โดยมาตรา 239 วรรคหนึ่ง กำหนดว่า ให้คณะกรรมการการเลือกตั้งมีอำนาจเด็ดขาดในการวินิจฉัยชี้ขาดให้มีการเลือกตั้งใหม่หรือเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งก่อนการประกาศผลการเลือกตั้ง และวรรคสี่ กำหนดว่า หากประกาศผลการเลือกตั้งแล้วให้เป็นอำนาจของศาลอุทธรณ์ที่จะพิจารณาและวินิจฉัย และให้คำสั่งศาลอุทธรณ์เป็นที่สุด ทั้งนี้ โดยให้คณะกรรมการการเลือกตั้งเป็นผู้มีอำนาจยื่นคำร้องต่อศาลหรือใช้สิทธิทางศาลหากมีหลักฐานอันควรเชื่อว่าการเลือกตั้งนั้นมิได้เป็นไปโดยสุจริตและเที่ยงธรรม

แม้ว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 จะได้สิ้นสุดลง ตามประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ฉบับที่ 11/2557 แต่คดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นยังคงอยู่ในอำนาจการพิจารณาและวินิจฉัยของศาลอุทธรณ์และศาลอุทธรณ์ภาคต่อไป ทั้งนี้ ตามประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ฉบับที่ 58/2557 เรื่อง การพิจารณาและวินิจฉัยคดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น โดยอาศัยอำนาจที่มีอยู่เดิมตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550

เมื่อพิจารณาบทบัญญัติของกฎหมายดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงหลักเกณฑ์และวิธีการในการตรวจสอบการเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น โดยผู้ร่างรัฐธรรมนูญ ประสงค์จะให้ศาลยุติธรรมเข้ามามีบทบาทในการตรวจสอบการเลือกตั้งเพื่อไม่ให้คณะกรรมการการเลือกตั้งมีอำนาจเบ็ดเสร็จ ดังเช่นการใช้อำนาจที่ผ่านมาตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 จากการศึกษาวิเคราะห์บทบัญญัติของกฎหมาย ประกอบแนวคำวินิจฉัยหรือ

คำสั่งศาลในคดีการเลือกตั้งท้องถิ่นที่ผ่านมา ภายใต้กรอบแนวคิด ทฤษฎีในทางกฎหมายมหาชน ผู้เขียนเห็นว่า มีประเด็นปัญหาทางกฎหมายบางประการเกี่ยวกับการใช้สิทธิทางศาลและเขตอำนาจศาลในการพิจารณาคดีในคดีการเลือกตั้งท้องถิ่น ดังนี้

ประการที่หนึ่ง ปัญหาเกี่ยวกับการใช้สิทธิทางศาลกรณีสิทธิในการยื่นคำร้องต่อศาล โดยแบ่งออกเป็น 2 กรณี ได้แก่ สิทธิในการยื่นคำร้องต่อศาลเพื่อขอให้มีการเลือกตั้งใหม่หรือเพิกถอนสิทธิเลือกตั้ง และสิทธิในการยื่นคำร้องต่อศาลเพื่อขอให้ตรวจสอบคำสั่งหรือมติของคณะกรรมการการเลือกตั้ง ทั้งนี้ โดยที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 239 วรรคสอง และวรรคสี่ กำหนดให้การยื่นคำร้องต่อศาลเพื่อขอให้มีการเลือกตั้งใหม่หรือเพิกถอนสิทธิเลือกตั้ง เป็นอำนาจเฉพาะของคณะกรรมการการเลือกตั้ง แม้จะมีกฎหมายกำหนดให้ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งหรือผู้สมัครรับเลือกตั้งสามารถใช้สิทธิตรวจสอบการเลือกตั้งได้ โดยวิธีการร้องคัดค้านการเลือกตั้งตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2545 แต่การใช้สิทธิดังกล่าว ก็เป็นเพียงการยื่นคำร้องต่อคณะกรรมการการเลือกตั้งตามมาตรา 102 เท่านั้น ซึ่งอำนาจในการสืบสวนสอบสวนและวินิจฉัยยังคงเป็นของคณะกรรมการการเลือกตั้งที่จะวินิจฉัยและสั่งการได้เอง โดยอาศัยระเบียบคณะกรรมการการเลือกตั้งว่าด้วยการสืบสวนสอบสวนและการวินิจฉัยชี้ขาด พ.ศ. 2554 ซึ่งคณะกรรมการการเลือกตั้งเป็นผู้กำหนด กล่าวคือ หากยังไม่ประกาศผลการเลือกตั้ง คำวินิจฉัยของคณะกรรมการการเลือกตั้งเป็นที่สุด หรือแม้ว่าจะประกาศผลการเลือกตั้งแล้ว ก็ยังคงเป็นอำนาจของคณะกรรมการการเลือกตั้งที่จะให้มีการเลือกตั้งใหม่หรือเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งหรือไม่ เพียงแต่การชี้ขาดกรณีดังกล่าว เป็นอำนาจของศาลอุทธรณ์หรือศาลอุทธรณ์ภาคโดยมีคณะกรรมการการเลือกตั้งเป็นผู้ยื่นคำร้องต่อศาล หรือมิฉะนั้น คณะกรรมการการเลือกตั้งอาจมีคำสั่งให้ยกคำร้องของผู้คัดค้านโดยไม่มีการยื่นคำร้องต่อศาลเพื่อตรวจสอบการเลือกตั้งต่อไป จึงเห็นได้ว่า คณะกรรมการการเลือกตั้งนั้นนับว่ามีบทบาทสำคัญในการใช้อำนาจทั้งกรณีก่อนและหลังประกาศผลการเลือกตั้ง ในขณะที่ศาลอุทธรณ์ แม้โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 จะกำหนดให้มีอำนาจในการตรวจสอบการเลือกตั้งด้วย แต่ก็ยังเป็นเพียงเฉพาะกรณีหลังประกาศผลการเลือกตั้งแล้วเท่านั้น และยังคงเป็นกรณีที่คณะกรรมการการเลือกตั้งเป็นผู้ใช้สิทธิทางศาลหรือยื่นคำร้องต่อศาล กฎหมายหาได้เปิดช่องให้ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งหรือผู้สมัครรับเลือกตั้งสามารถใช้สิทธิทางศาลเพื่อตรวจสอบการเลือกตั้งได้โดยตรง ทั้งโดยผลของกฎหมายดังกล่าว ยังกำหนดให้คำวินิจฉัยชี้ขาดของคณะกรรมการการเลือกตั้งที่ให้เพิกถอนสิทธิเลือกตั้งเป็นที่สุด โดยไม่สามารถถูกตรวจสอบได้ อันเป็นการขัดต่อหลักประกันในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนภายใต้หลักนิติรัฐ โดยเฉพาะหลักการคุ้มครองสิทธิของประชาชนทางศาล และไม่สอดคล้องกับหลักการเลือกตั้งอย่างแท้จริงหรือหลักการเลือกตั้งที่ยุติธรรม ซึ่งเป็นหลักการที่รัฐจะต้องจัดให้การเลือกตั้งนั้นเป็นไปตามบทบัญญัติของกฎหมาย รวมทั้งเปิดโอกาส

ให้ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งได้มีการคัดค้านการเลือกตั้งอย่างแท้จริง หากมีหลักฐานอันควรเชื่อได้ว่าการเลือกตั้งนั้นมิได้เป็นไปโดยสุจริตและเที่ยงธรรม

ประการที่สอง ปัญหาเกี่ยวกับการใช้สิทธิทางศาลกรณีสิทธิในการอุทธรณ์คำสั่งศาล เนื่องจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 239 วรรคสี่ กำหนดให้คำสั่งของศาลอุทธรณ์เป็นที่สุด โดยที่กระบวนการพิจารณาคดี ตั้งแต่การยื่นคำร้องไปจนถึงการพิจารณาและวินิจฉัยชี้ขาดคดี อยู่ในอำนาจของศาลอุทธรณ์และศาลอุทธรณ์ภาคเท่านั้น จึงเป็นลักษณะการพิจารณาและตัดสินคดีโดยศาลเพียงศาลเดียว ดังนั้น หากการพิจารณาและตัดสินคดีของศาลมีข้อผิดพลาดหรือมีข้อบกพร่อง จึงไม่อาจได้รับการตรวจสอบและแก้ไขโดยศาลที่สูงกว่าตามหลักการทบทวนคำพิพากษาหรือคำสั่งศาล เมื่อพิจารณาถึงความสำคัญของคดีการเลือกตั้งท้องถิ่น โดยเฉพาะคดีที่ขอให้เพิกถอนสิทธิเลือกตั้ง ถือเป็นคดีที่มีความสำคัญที่มีผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของบุคคลตามหลักกฎหมายมหาชน และหลักการปกครองประเทศในระบอบประชาธิปไตย คำพิพากษาหรือคำสั่งศาลดังกล่าวจึงควรได้รับการพิจารณาอย่างถูกต้องและรอบคอบ เพราะหากคำพิพากษาหรือคำสั่งศาลมีข้อผิดพลาดหรือมีข้อบกพร่อง ย่อมเป็นเรื่องที่ส่งผลกระทบต่อความยุติธรรม การบริหารราชการประเทศ รวมถึงความเชื่อมั่นศรัทธาของประชาชนที่มีต่อองค์กรศาลยุติธรรมต่อไป

ประการที่สาม ปัญหาความคลุมเครือของกฎหมายในการกำหนดเขตอำนาจศาลจากกรณีที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 219 วรรคสาม กำหนดว่าให้ศาลอุทธรณ์มีอำนาจพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น เมื่อพิจารณาถ้อยคำในบทบัญญัติของกฎหมาย จะเห็นว่า อำนาจศาลในการพิจารณาและวินิจฉัยคดีการเลือกตั้งท้องถิ่นแบ่งออกเป็น 2 กรณี ได้แก่ อำนาจในการพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้ง และอำนาจในการพิจารณาและวินิจฉัยคดีการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้ง โดยเฉพาะคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งนั้นไม่มีบทบัญญัติในมาตราใดของกฎหมายกำหนดคำนิยามไว้ชัดเจนว่า “คดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้ง” จะต้องเป็นคดีลักษณะใด มีหลักเกณฑ์และวิธีการในการใช้สิทธิทางศาลอย่างไร จึงทำให้เกิดความสับสนและความเข้าใจคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับเขตอำนาจศาลในการยื่นฟ้องคดีทั้งศาลปกครองและศาลอุทธรณ์ซึ่งเป็นศาลยุติธรรม โดยศาลทั้งสองระบบต่างปฏิเสธที่จะรับคดีดังกล่าวไว้พิจารณาวินิจฉัย โดยให้เหตุผลทำนองว่า คดีไม่อยู่ในเขตอำนาจศาลตามที่รัฐธรรมนูญกำหนด (คำสั่งของศาลปกครองสูงสุด คดีหมายเลขแดงที่ พ.43/2553, พ.32/2553, พ.45/2553, พ.48/2553 คำสั่งคดีเลือกตั้งของศาลอุทธรณ์ภาค 4 คดีหมายเลขแดงที่ 3071/2555, 49/2557, คำสั่งคดีเลือกตั้งของศาลอุทธรณ์ภาค 8 คดีหมายเลขแดงที่ 340/2553) จึงถือเป็นเรื่องที่มีผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชนในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมและได้รับความคุ้มครองจากศาลอย่างแท้จริง

ประการที่สี่ ปัญหาเกี่ยวกับบทบาทของศาลอุทธรณ์และศาลอุทธรณ์ภาคในการพิจารณาคดี เนื่องจากคดีการเลือกตั้งท้องถิ่น ถือเป็นคดีพิเศษที่มีระบบวิธีพิจารณาคดีและหลักกฎหมายที่นำมาใช้แก้คดี แตกต่างไปจากคดีแพ่งและคดีอาญาทั่วไปที่อยู่ในอำนาจของศาลอุทธรณ์และศาลอุทธรณ์ภาค ในขณะที่ศาลอุทธรณ์และศาลอุทธรณ์ภาคต่างมีความคุ้นเคยกับระบบวิธีพิจารณาคดีแบบกล่าวหาและใช้หลักกฎหมายเอกชนเป็นส่วนใหญ่ในการปรับใช้แก้คดี จึงส่งผลเกิดปัญหาในทางปฏิบัติเกี่ยวกับการบังคับใช้และการตีความกฎหมาย อาทิเช่น ศาลอุทธรณ์ภาคส่วนใหญ่จะใช้วิธีพิจารณาคดีในระบบกล่าวหามากกว่าระบบไต่สวน (สุทธิพล ทวีชัยการ, 2555: 72) หรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์ภาคในแต่ละศาลขาดความเป็นเอกภาพในการพิจารณาและวินิจฉัยคดีซึ่งเป็นไปในทิศทางที่แตกต่างกัน จึงถือเป็นการสร้างระบบบังคับใช้กฎหมายที่มีข้อบกพร่องอย่างร้ายแรง (ประพาฬ อนุมาน, 2553: 45)

2. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการใช้สิทธิทางศาลและเขตอำนาจศาลในการพิจารณาคดีการเลือกตั้งท้องถิ่น

การเลือกตั้งเป็นกลไกของการใช้อำนาจอธิปไตย หรือการมีส่วนร่วมในทางการเมืองของประชาชน โดยวิธีการที่ประชาชนออกไปใช้สิทธิเลือกตั้ง เลือกผู้แทนที่มโนนโยบายตรงกับความต้องการของตนเพื่อไปใช้อำนาจอธิปไตยแทนตน (วัชรวิทย์ ไซยสาร, 2544: 11) ผ่านการเลือกตั้งซึ่งจะต้องเป็นไปโดยสุจริตและเที่ยงธรรม หลักการเลือกตั้งที่สุจริตและเที่ยงธรรมหรือหลักการเลือกตั้งที่ยุติธรรม จึงเป็นหลักที่สำคัญที่รัฐจะต้องจัดให้การเลือกตั้งนั้นเป็นไปตามบทบัญญัติของกฎหมาย รวมทั้งเปิดให้ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งได้มีโอกาสคัดค้านการเลือกตั้งหากการเลือกตั้งนั้นมิได้เป็นไปโดยสุจริตและเที่ยงธรรม

สิทธิเลือกตั้งจึงเป็นสิทธิทางการเมืองประการหนึ่งในบรรดาสิทธิทางการเมืองทั้งหลายที่ได้รับการยอมรับในนานาอารยประเทศว่าเป็นพื้นฐานสำคัญของประเทศที่มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย (บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ, 2552: 325) ดังนั้น สิทธิเลือกตั้ง จึงเป็นสิทธิพลเมืองที่รัฐธรรมนุญมุ่งจะให้ความคุ้มครองเฉพาะบุคคลที่เป็นพลเมืองของรัฐ และมักจะเป็นสิทธิเสรีภาพในการเข้าไปมีส่วนร่วมในทางการเมืองนั่นเอง (วีระ โลจายะ, 2532: 31) เมื่อมีการกระทำอันฝ่าฝืนต่อกฎหมายหรือมีข้อขัดแย้งกฎหมาย และส่งผลให้การเลือกตั้งนั้นมิได้เป็นไปโดยสุจริตและเที่ยงธรรม จึงเป็นเรื่องที่ส่งผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพดังกล่าวของประชาชน ดังนั้น กระบวนการหรือมาตรการต่าง ๆ ของกฎหมายในการตรวจสอบการเลือกตั้ง จึงเป็นหลักประกันสำคัญในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ซึ่งมีหลักการที่สำคัญ ดังนี้

2.1 หลักการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ ได้แก่ หลักนิติรัฐเป็นหลักการควบคุมการใช้อำนาจรัฐ การใช้อำนาจรัฐจะต้องอยู่ภายใต้กรอบของกฎหมายที่วางไว้ล่วงหน้า บนพื้นฐานความเชื่อว่าจะสามารถปกป้องสิทธิและเสรีภาพของประชาชนให้ดำรงอยู่อย่างมั่นคง โดยมีหลักเกณฑ์ที่สำคัญ 2 ประการ คือ ประการที่หนึ่ง รัฐและองค์กรของรัฐจะกระทำการใดต้องอาศัยอำนาจที่กฎหมายให้ไว้และต้องทำตามกฎหมายดังกล่าว ประการที่สอง ต้องมีการ

เสียหายและแก้ไขความเสียหายที่เกิดขึ้น จากการที่รัฐหรือเจ้าหน้าที่รัฐได้กระทำนอกขอบเขตของกฎหมายและไปกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน โดยต้องจัดให้มีองค์กรหรือผู้วินิจฉัยในการทำหน้าที่ของบุคคลดังกล่าว (เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, 2556: 109-110) นอกจากนี้ หลักนิติรัฐยังมีหลักการย่อยบางประการและเป็นหลักการพื้นฐานที่สำคัญ ได้แก่ หลักการแบ่งแยกอำนาจ ซึ่งเป็นหลักการที่กำหนดให้ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ สามารถควบคุม ตรวจสอบ และถ่วงดุลการใช้อำนาจซึ่งกันและกันได้ หลักประกันในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ เป็นหลักการที่รัฐต้องให้ความเคารพต่อขอบเขตของสิทธิและเสรีภาพของปัจเจกบุคคล การแทรกแซงสิทธิเสรีภาพของปัจเจกบุคคล จะกระทำต่อเมื่อมีกฎหมายซึ่งผ่านความเห็นชอบของตัวแทนประชาชนเท่านั้น (บรรเจ็ด สิงคะเนติ, 2555: 22-23) และหลักการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนทางศาล เป็นหลักการให้สิทธิแก่ประชาชนสามารถฟ้องหน่วยงานของรัฐเพื่อเรียกร้องให้รับผิดชอบใช้ค่าเสียหายในทางละเมิด และครอบคลุมไปถึงสิทธิเรียกร้องของปัจเจกบุคคลตามกฎหมายมหาชน เพื่อให้หน่วยงานของรัฐดำเนินการตามสิทธิเรียกร้องของตน (เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, 2556: 111)

2.2 หลักการใช้สิทธิทางศาล ในรัฐที่เป็นเสรีประชาธิปไตย จะมีการใช้อำนาจผ่านองค์กรหลัก 3 องค์กร ได้แก่ องค์กรนิติบัญญัติ องค์กรบริหาร และองค์กรตุลาการ การใช้อำนาจขององค์กรตุลาการจะผ่านหน่วยงานซึ่งทำหน้าที่ในการพิจารณาและพิพากษาอรรถคดี เรียกว่า “ศาล” ระบบศาลของแต่ละประเทศนั้น จะมีความแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับประวัติศาสตร์หรือพัฒนาการทางด้านกระบวนการยุติธรรมภายในประเทศ (สรธร ธนโชติโกคิน, 2556: 40) หลักการแบ่งแยกอำนาจอริปไตย จึงเป็นหลักการที่นำมาใช้เพื่อถ่วงดุลและตรวจสอบการใช้อำนาจซึ่งกันและกัน โดยมีให้อำนาจหนึ่งอำนาจใดล่วงละเมิดต่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชน หากมีการละเมิดต่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชนแล้วก็จะถูกตรวจสอบถึงความชอบด้วยกฎหมายของกระทำดังกล่าวโดยศาล ในฐานะที่เป็นองค์กรที่มีความเป็นกลางในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนเป็นสำคัญ ดังนั้น การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนผ่านกระบวนการยุติธรรมทางศาล จึงหมายถึง การใช้สิทธิทางศาล เช่น การใช้สิทธิยื่นคำร้องหรือฟ้องคดีต่อศาลยุติธรรม หรือการใช้สิทธิยื่นคำร้องหรือฟ้องคดีต่อศาลปกครอง เป็นต้น (บุญชัย วสุธรร, 2552: 86-87)

หลักการสำคัญอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับการใช้สิทธิทางศาล คือ หลักการดำเนินคดีอาญาโดยประชาชน ซึ่งมีแนวคิดที่ว่า ประชาชนทุกคนมีหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ซึ่งประชาชนทุกคนเป็นผู้เสียหาย โดยไม่ต้องคำนึงว่าจะเป็นผู้ที่ได้รับความเสียหายจากการกระทำความผิดอาญาฐานใดฐานหนึ่งหรือไม่ เพราะคดีอาญาบางเรื่องเป็นเรื่องที่มีผลกระทบต่อส่วนรวม ดังนั้น ประชาชนทุกคนจึงมีสิทธิฟ้องคดีอาญาต่อศาลหรือเป็นโจทก์ฟ้องคดีอาญาต่อศาลได้เอง (วรินทร์ แต่ประยูร, 2545: 43-44) เมื่อพิจารณาถึงความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการจัดการเลือกตั้งไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้งในระดับชาติหรือในระดับท้องถิ่น หากมิได้เป็นไปโดย

สุจริตและเที่ยงธรรม ย่อมส่งผลกระทบต่อพัฒนาการเมืองการปกครองของประเทศ และสิทธิเสรีภาพของประชาชนโดยตรง จึงถือว่าประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งทุกคนเป็นผู้เสียหาย และชอบที่จะใช้สิทธิทางศาลเพื่อตรวจสอบการกระทำดังกล่าวอันเป็นการพิทักษ์รักษาไว้ซึ่งสิทธิของตน และผลประโยชน์โดยรวมของประเทศชาติ

อย่างไรก็ตาม การกำหนดให้ศาลใดมีเขตอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีเรื่องใดนั้น จำเป็นต้องพิจารณาถึงหลักแนวคิด ทฤษฎีของกฎหมาย เกี่ยวกับการแบ่งแยกระบบศาล ทั้งนี้ เพื่อให้การพิจารณาพิพากษาคดีของศาลเป็นไปหลักนิติวิธีของกฎหมายในเรื่องดังกล่าว กล่าวคือ หากเป็นคดีในทางกฎหมายเอกชน เช่น คดีแพ่งและคดีอาญาทั่วไป ศาลที่ควรมีเขตอำนาจ ได้แก่ ศาลยุติธรรม ส่วนคดีในทางกฎหมายมหาชน โดยทั่วไปจะไม่ขึ้นศาลยุติธรรม แต่ควรขึ้นศาลพิเศษ ซึ่งมีอำนาจในการพิจารณาพิพากษาคดีในเรื่องนั้น ๆ (บรรศักดิ์ อูรรณโณ, 2550: 10-13)

3. การใช้สิทธิทางศาลและเขตอำนาจศาลในการพิจารณาคดีการเลือกตั้งท้องถิ่น ตามกฎหมายของต่างประเทศ

จากการศึกษาพบว่า ประเทศอังกฤษ กำหนดให้ผู้เลือกตั้ง ผู้มีสิทธิเลือกตั้ง รวมถึงผู้สมัครรับเลือกตั้ง มีสิทธิร้องคัดค้านการเลือกตั้ง โดยทำเป็นคำร้องระบุมูลเหตุแห่งการคัดค้านเสนอต่อศาลเลือกตั้ง (Election Court) ซึ่งจัดอยู่ในระบบศาลยุติธรรม และเป็นศาลที่มีเขตอำนาจในการพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่มีการร้องคัดค้านการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นที่เขตเลือกตั้งนั้นตั้งอยู่ในเขตศาล (ปพนธ์ ธีระพันธ์, 2553: 58-59) ประเทศสหรัฐอเมริกา : มลรัฐแคลิฟอร์เนีย กำหนดให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้มีสิทธิร้องคัดค้านการเลือกตั้งต่อศาลได้โดยตรง โดยทำเป็นคำร้องระบุมูลเหตุแห่งการคัดค้านตามที่กฎหมายกำหนดยื่นต่อศาล Superior Court ซึ่งเป็นศาลที่มีอำนาจในการพิจารณาและวินิจฉัยคดีการเลือกตั้งท้องถิ่นของมลรัฐแคลิฟอร์เนีย (California Elections Code, Sec.16100, 16400) ประเทศสาธารณรัฐฝรั่งเศส กำหนดให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งทุกคนในเขตเลือกตั้ง ผู้สมัครรับเลือกตั้งในเขตเลือกตั้ง รวมถึงผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้ง เป็นผู้มีสิทธิฟ้องคดีการเลือกตั้งท้องถิ่นต่อศาลปกครอง ซึ่งเป็นศาลที่มีเขตอำนาจในการพิจารณาและวินิจฉัยคดีการเลือกตั้งท้องถิ่น (จันทจิรา เอี่ยมมยุรา และคณะ, 2556: 58-61) และประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี กำหนดให้ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง มีสิทธิยื่นคำร้องต่อศาลรัฐธรรมนูญ ซึ่งประกอบด้วย ศาลรัฐธรรมนูญสหพันธ์ และศาลรัฐธรรมนูญมลรัฐ เกี่ยวกับความชอบด้วยกฎหมายของการเลือกตั้ง (กิตติพัฒน์ สุวรรณนัจศิริ, 2555: 119-121)

4. สรุปและข้อเสนอแนะ

ตามที่คุณเขียนได้ศึกษาและนำเสนอให้เห็นถึงสภาพปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการใช้สิทธิทางศาลและเขตอำนาจศาลในการพิจารณาคดีการเลือกตั้งท้องถิ่น ภายใต้กรอบแนวคิดทฤษฎีในทางกฎหมายมหาชน และข้อมูลทางด้านกฎหมายของต่างประเทศ ทำให้ทราบถึงสภาพปัญหาทางกฎหมายบางประการซึ่งไม่สอดคล้องกับหลักแนวคิดทฤษฎีดังกล่าว โดยเฉพาะปัญหาที่เกิดขึ้นซึ่งมีผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชนในกระบวนการยุติธรรมทางศาล อันเป็นผลมาจากการจัดการเลือกตั้งท้องถิ่น ดังนั้น เพื่อให้การบังคับใช้กฎหมายมีความเหมาะสมและเกิดประสิทธิภาพ ผู้เขียนจึงใคร่ขอเสนอให้มีการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวกับการใช้สิทธิทางศาลและเขตอำนาจศาลในการพิจารณาคดีการเลือกตั้งท้องถิ่นของประเทศไทยดังต่อไปนี้

4.1 เห็นควรกำหนดหลักการเกี่ยวกับการใช้สิทธิทางศาลในการตรวจสอบการเลือกตั้งท้องถิ่น โดยแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ.2545 มาตรา 102 ดังนี้

“มาตรา 102 เมื่อคณะกรรมการการเลือกตั้งประกาศผลการเลือกตั้งในเขตเลือกตั้งใดแล้ว หากผู้มีสิทธิเลือกตั้งไม่น้อยกว่าสิบคน ผู้สมัคร ผู้ว่าราชการจังหวัด หรือนายอำเภอในเขตเลือกตั้งนั้นเห็นว่า การเลือกตั้งหรือการนับคะแนนเลือกตั้งในเขตเลือกตั้งนั้นเป็นไปโดยทุจริตหรือไม่เที่ยงธรรมหรือไม่ถูกต้อง ให้มีสิทธิยื่นคำร้องคัดค้านการเลือกตั้งต่อคณะกรรมการการเลือกตั้งภายในกำหนดสามสิบวัน นับแต่วันประกาศผลการเลือกตั้ง

ในกรณีที่คณะกรรมการการเลือกตั้งมีคำสั่งไม่รับเรื่องที่ยื่นคำร้องคัดค้านหรือมีมติให้ยกคำร้อง ย่อมไม่ตัดสิทธิบุคคลตามวรรคหนึ่งที่จะขอใช้สิทธิทางศาลโดยทำเป็นคำร้องระบุเหตุแห่งการคัดค้านพร้อมเสนอพยานหลักฐานที่เกี่ยวข้องตามควรแก่การพิจารณาวินิจฉัย ยื่นต่อศาลคดีการเลือกตั้ง ภายในกำหนดหนึ่งเดือนนับแต่วันที่คณะกรรมการการเลือกตั้งมีคำสั่งหรือมีมติดังกล่าว คำสั่งศาลในกรณีนี้ให้เป็นที่สุด เว้นแต่เป็นคำสั่งให้เพิกถอนสิทธิเลือกตั้งตามมาตรา...”

4.2 เห็นควรกำหนดหลักการเกี่ยวกับการตรวจสอบคำสั่งหรือมติของคณะกรรมการการเลือกตั้ง เห็นควรแก้ไขเพิ่มเติมหลักการดังต่อไปนี้ โดยกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

“มาตรา...

ในกรณีที่คณะกรรมการการเลือกตั้งวินิจฉัยให้มีการเลือกตั้งใหม่หรือเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือสมาชิกวุฒิสภา หรือในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น ให้คำวินิจฉัยของคณะกรรมการการเลือกตั้งดังกล่าวเป็นที่สุด เว้นแต่กรณีตามวรรคสอง

คำวินิจฉัยที่ให้เพิกถอนสิทธิเลือกตั้งตามวรรคหนึ่ง ให้ผู้ที่ถูกเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งมีสิทธิอุทธรณ์ได้ โดยทำเป็นคำร้องอุทธรณ์คำวินิจฉัยของคณะกรรมการการเลือกตั้งยื่นต่อศาลคดีการเลือกตั้งภายในกำหนดหนึ่งเดือนนับแต่วันที่ทราบหรือถือว่าได้ทราบคำวินิจฉัยดังกล่าว ทั้งนี้

หลักเกณฑ์และวิธีการในการอุทธรณ์ให้เป็นไปตามระเบียบที่ที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกากำหนด คำสั่งศาลคดีการเลือกตั้งซึ่งยื่นตามคำวินิจฉัยของคณะกรรมการการเลือกตั้งให้เป็นที่สุด

ในกรณีที่ผู้ถูกเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งตามวรรคหนึ่ง เป็นผู้สมัครรับเลือกตั้งซึ่งได้คะแนนเลือกตั้งในลำดับที่ได้รับการเลือกตั้ง ห้ามมิให้ประกาศผลการเลือกตั้งนั้น หรือจัดให้มีการเลือกตั้งใหม่ จนกว่าศาลจะได้มีคำวินิจฉัยและมีคำสั่งอันถึงที่สุด”

4.3 ในประเด็นเกี่ยวกับการใช้สิทธิทางศาลกรณีสิทธิในการอุทธรณ์คำสั่งศาล เห็นควรแก้ไขเพิ่มเติมหลักการดังต่อไปนี้ โดยกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

“มาตรา ...

เมื่อศาลคดีการเลือกตั้งได้รับคำร้องซึ่งขอให้มีการเลือกตั้งใหม่หรือเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งของผู้มีสิทธิเลือกตั้งหรือผู้สมัครรับเลือกตั้ง หรือคำร้องอุทธรณ์คำวินิจฉัยของคณะกรรมการการเลือกตั้งที่ให้เพิกถอนสิทธิเลือกตั้ง ตามมาตรา ... รวมทั้งคำร้องในคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งอื่นซึ่งได้ยื่นต่อศาล ให้ศาลตรวจสอบความถูกต้องของคำร้อง กับทั้งพยานหลักฐานอันควรแก่การพิจารณาและวินิจฉัย ในการนี้ คำร้องที่ผู้มีสิทธิเลือกตั้งหรือผู้สมัครรับเลือกตั้งใช้สิทธิยื่นต่อศาลตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้ง ให้ศาลมีอำนาจไต่สวนก่อนรับคดีนั้นไว้พิจารณาและวินิจฉัย หากเห็นว่าคดีมีมูล ก็ให้รับคำร้องดังกล่าวไว้พิจารณาและวินิจฉัยชี้ขาดต่อไป มิฉะนั้นก็ให้ยกคำร้อง

คำสั่งศาลตามวรรคหนึ่ง วรรคสอง และวรรคสาม ให้เป็นที่สุด เว้นแต่คำสั่งให้เพิกถอนสิทธิเลือกตั้ง ผู้ถูกกล่าวหาสิทธิอุทธรณ์ไปยังศาลฎีกา แผนกคดีเลือกตั้ง ภายในกำหนดหนึ่งเดือนนับแต่วันที่ศาลได้อ่านคำสั่งหรือถือว่าได้อ่านคำสั่งนั้น ทั้งนี้ หลักเกณฑ์ในการอุทธรณ์คำสั่งศาลให้เป็นไปตามระเบียบที่ที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกากำหนด”

4.4 ในประเด็นเกี่ยวกับเขตอำนาจศาลในการพิจารณาคดี เห็นควรจัดให้มี “ศาลคดีการเลือกตั้ง” เป็นศาลพิเศษที่มีสถานะเทียบเท่าศาลอุทธรณ์และศาลอุทธรณ์ภาคอยู่ในระบบศาลยุติธรรม แบ่งออกเป็น “ศาลคดีการเลือกตั้งกลาง” และ “ศาลคดีการเลือกตั้งภาค” ประกอบด้วย ผู้พิพากษาที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในด้านกฎหมายมหาชน และมีประสบการณ์ความชำนาญ เกี่ยวกับวิธีพิจารณาคดีในระบบไต่สวน โดยให้ศาลคดีเลือกตั้งกลางมีเขตอำนาจในการพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภา กับทั้งคดีการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นในเขตกรุงเทพมหานคร และให้ศาลคดีการเลือกตั้งภาคมีเขตอำนาจในการพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นซึ่งการเลือกตั้งเกิดขึ้นในเขตของศาล นอกจากนี้ เห็นควรกำหนดเขตอำนาจศาลดังกล่าวให้ครอบคลุมไปถึงคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งในเรื่องอื่น ๆ ด้วย โดยกำหนดค่านิยามของคำว่า “คดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้ง” ไว้ในรัฐธรรมนูญหรือพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลคดีการเลือกตั้ง

บรรณานุกรม

- กิตติพัฒน์ สุวรรณนัจศิริ. (2555). การตรวจสอบการกระทำของคณะกรรมการการเลือกตั้งตาม
กฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งโดยองค์การตุลาการ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ).
กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์. (2556). หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ:
วิญญูชน.
- จันทจิรา เอี่ยมมยุรา, ปิยะบุตร แสงกนกกุล, ธีระ สุธีวรางกูร, กริช ภูณิยามา. (2556).
การพัฒนาระบบการจัดการคดีการเมืองในศาลยุติธรรม (รายงานผลการวิจัย).
กรุงเทพฯ: สำนักงานศาลยุติธรรม.
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. (2550). กฎหมายมหาชน เล่ม 2 (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บวรเจตน์ สิงคะเนติ. (2555). หลักพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
(พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: วิญญูชน.
- บุญชัย วสุนธรา. (2552). การใช้สิทธิทางศาลเพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญแห่ง
ราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 28 วรรค 2 และวรรค 3 (วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ. (2552). กฎหมายรัฐธรรมนูญ (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปพนธีร์ ธีระพันธ์. (2553). การคัดค้านการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น
(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- ประภาพร อนมาน. (2553). การวินิจฉัยคดีเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นใน
ศาลอุทธรณ์และศาลอุทธรณ์ภาคให้เป็นไปในแนวเดียวกัน (รายงานผลการวิจัย).
กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการยุติธรรม สำนักงานศาลยุติธรรม.
- วรินทร์ แต่ประยูร. (2545). สิทธิการฟ้องคดีอาญาโดยผู้เสียหายในศาลทหาร (วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- วัชรวิทย์ ไชยสาร. (2544). ระบบการเลือกตั้งกับการเมืองไทย (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : นิติธรรม.
- วีระ โลจายะ. (2532). กฎหมายสิทธิมนุษยชน (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์.
- สรธร ธนโชติโกดิน. (2556). การปฏิรูประบบศาลแรงงานของประเทศไทย (ปริญญาโทบริหาร
ธุรกิจ). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สุทธิพล ทวีชัยการ. (2555). ความจำเป็นในการจัดตั้งศาลคดีเลือกตั้ง (รายงานผลการวิจัย).
กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการยุติธรรม สำนักงานศาลยุติธรรม.